

Ministarstvo pravde Crne Gore
Komisija za primjenu alternativnih mjera i sankcija
UNICEF

PRAVA DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM

Podgorica, 2007.

PRAVA DJECE U SUKOBU
SA ZAKONOM

Izdavač

Ministarstvo pravde Crne Gore
Komisija za primjenu alternativnih mjera i sankcija
UNICEF

Autori

Komisija za primjenu alternativnih mjera i sankcija

Priprema za štampu

Studio MOUSE - Podgorica

UVOD

Dokument koji je pred Vama rezultat je rada i posvećenosti grupe ljudi koji su, okupljeni oko iste ideje, dali značajan doprinos procesu reforme maloljetničkog pravosuđa i unapređenja prava djece u sukobu sa zakonom u Crnoj Gori.

Govorimo o ljudima, koji kroz svoj radni i profesionalni angažman ostvaruju svakodnevni kontakt sa ovom djecom i koji stoga posjeduju poseban senzibilitet i razumijevanje za potrebe ove djece.

2004. godine uz podršku kancelarije UNICEF-a grupa profesionalaca koji se bave maloljetničkim pravosuđem okupljena je u radno tijelo-Komisiju za primjenu alternativnih mjera i sankcija čijim radom koordinira Ministarstvo pravde Crne Gore.

Članovi Komisije i Tima za sprovođenje Pilot projekta diverzije iz Bijelog Polja vremenom su postali vodeća snaga promjena koje su se desile i dešavaju se u ovoj oblasti.

Pred Vama je dokument koji je namijenjen svima koji rade sa djecom u sukobu sa zakonom, koji će pomoći svima nama da svojim djelanjem podstaknemo rehabilitaciju i resocijalizaciju ove djece i damo im pravo na „drugu šansu“.

U dokumentu su obrađeni međunarodni standardi zaštite prava djece u sukobu sa zakonom, crnogorski propisi koji obrađuju ovu tematiku, savremene tendencije, kao i rezultati i dostignuća u proteklom periodu u Crnoj Gori.

Nadamo se da će ovaj dokument biti od koristi za Vaš dalji rad, i da će usloviti da na pravi način pomognemo djeci i mladima da odaberu pravi put i prihvate pozitivne društvene vrijednosti.

Na samom kraju, iskreno se zahvaljujemo svima koji su pomogli izradu jednog ovako sveobuhvatnog dokumenta.

Branka Lakočević
pomoćnik ministra pravde Crne Gore

Waheed Hassan
VD šefa kancelarije UNICEF-a za Crnu Goru

DJECA U SUKOBU SA ZAKONOM

Djeca koja dolaze u sukob sa zakonom ne čine to po sopstvenom izboru, nego kao rezultat suženih mogućnosti dostupnih za njihov razvoj. Ove mogućnosti su još više ograničene jednom kada uđu u sistem krivičnog pravosuđa. Djeca iz rizičnih grupa koja bi mogla doći u sukob sa zakonom su često žrtve zlostavljanja i zanemarivanja, nemarnog ili neadekvatnog roditeljstva i ekonomskih teškoća. Maloljetnička delikvencija nije priča o uspjehu, već svjedočanstvo o neuspjehu društva da obezbijedi zaštitno okruženje za svoju djecu. Žigovanje ove djece prije služi da ih isključi iz društva nego da pomogne u njihovoj rehabilitaciji. Ako maloljetni prestupnici nastave da budu kriminalizovani dok im je istovremeno uskraćena `druga šansa` koju zaslužuju, njihove `šanse` će se svesti na to da krše zakon kad odrastu.

Ovoj djeci je potrebna podrška dok su još uvijek djeca. Napori društva da rehabilituju ovu djecu nisu dovoljni da odgovore na njihove razvojne potrebe i nisu dosljedni principu punog poštovanja dječijih prava.¹

Djetetova ličnost se formira tokom čitavog procesa razvoja, a u zavisnosti od faze razvoja, dijete postaje sposobno za preuzimanje odgovornosti za svoje potrebe, postupke, zdravlje i bezbjednost. Zbog toga je društvo u obavezi da djeci obezbijedi i pruži posebnu zaštitu.

Prava djeteta su definisana Konvencijom UN o pravima djeteta koja je usvojena 1989. godine kao prvi međunarodni ugovor koji se bavi sveobuhvatnom zaštitom prava djeteta. Konvencija je uputstvo kako s djecom treba postupati i kako ih štititi, a posebni međunarodni organ UN-a Komitet za prava djeteta nadzire poštovanje Konvencije u državama koje su je ratifikovale. Konvencija UN o pravima djeteta je dio unutrašnjeg pravnog sistema naše države i shodno domaćim propisima zajedno sa ostalim ratifikovanim međunarodnim instrumentima ima primat nad nacionalnim zakonodavstvom Crne Gore.

Konvencija o pravima djeteta nudi jedan sasvim novi pogled i odnos prema djeci, koji je usmjeren na unapređenje položaja djece u svijetu. Dijete se posmatra kao ljudsko biće koje ima svoje potrebe i svoje mišljenje, i koje treba da učestvuje u svim aktivnostima i pitanjima koja se njega tiču.

Konvencija o pravima djeteta namijenjena je svima koji se bave djecom, neposredno rade ili profesionalno dolaze u posredan ili neposredan kontakt sa djecom: roditeljima, nastavnicima, vaspitačima, visokim državnim zvaničnicima, zdravstvenim i socijalnim radnicima, advokatima, sudijama, policajcima. Svaka odrasla osoba, bez obzira u kojoj ulozi se nalazi, može da da svoj doprinos u ovom proce-

1 UNICEF

su, prihvatajući dijete kao ljudsko biće kojem se mora posvetiti odgovarajuća pažnja, kako bi steklo povjerenje u sebe, a zatim i u odrasle osobe.

Konvencija je namijenjena i djeci. Djeca treba da se upoznaju sa svojim pravima koja im pripadaju samim rođenjem. Ukoliko se zalažu za poštovanje sopstvenih prava, djeca razvijaju i osjećaj odgovornosti za poštovanje prava drugih ljudi, a kada učestvuju u donošenju odluka, uče se da preuzimaju i odgovornost za njihovu primjenu. Sa spoznajom i zalaganjem za svoja prava, stiče se spoznaja da ta prava pripadaju i drugima.

Maloljetnik se razlikuje od punoljetnog počinioca krivičnog djela. Zbog toga djecu u sukobu sa zakonom treba tretirati drugačije od odraslih delinkvenata. Sud mora voditi računa o ličnosti i potrebama maloljetnika, a društvena reakcija prema maloljetnicima bi trebala biti usmjerena na mjere vaspitanja i pomoći, sa ciljem uticanja na pravilan razvoj maloljetnika, otklanjanje uzroka asocijalnog i protivzakonitog ponašanja i sprečavanje vršenja krivičnih djela. U svim postupcima u kojima se pojavljuju maloljetnici u sukobu sa zakonom, u skladu sa načelom proporcionalnosti, treba voditi računa ne samo o krivičnom djelu i stepenu društvene opasnosti koju ono izaziva već i o ličnosti maloljetnika, prilikama u kojima živi, uzrastu, obrazovanju, sklonostima.²

MALOLJETNIČKO PRESTUPNIŠTVO

Terminološke odrednice neprihvatljivog ponašanja mladih u stručnoj literaturi su veoma različite: neprilagođeno ponašanje, maloljetnički kriminal, maloljetnička delikvencija, maloljetničko prestupništvo, vaspitna zapuštenost i sl. Ipak, zadnjih godina preovladava mišljenje da je termin maloljetničko prestupništvo najprihvatljiviji i politički najkorektniji u smislu smanjenja stigmatizacije ovih lica i putem jezika koji koristimo. Maloljetničko prestupništvo možemo posmatrati u užem i širem smislu. U užem smislu ono predstavlja kršenje pravnih normi, odnosno izvršenje krivičnih djela od strane maloljetnika. U širem smislu pored izvršenja krivičnih djela ono uključuje i kršenje moralnih normi, činjenje prekršaja kao i asocijalna ponašanja. Maloljetničko prestupništvo se u prethodnom periodu vezivalo samo za određene vrste krivičnih djela (džeparenje, sitne krađe i sl.), dok danas, izuzimajući organizovani privredni kriminal nema oblasti u kojoj nije prisutno. U posljednjih desetak godina uzrasna odrednica se pomjera ka mlađima. Pored promjena u društvenom i porodičnom kontekstu uticaj na podmlađivanje krivičnih djela ima i ranije biološko sazrijevanje savremene generacije. Od ukupnog broja maloljetnih počinioca krivičnih djela u Crnoj Gori na žensku populaciju otpada

² Dijana Popovic Gavranovic, Centar za socijalni rad Podgorica

3 – 5%. Najčešća krivična djela koja izvrše maloljetnici u Crnoj Gori su imovinski delikti: preko 70%. Najčešća reakcija države prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela je izricanje mjera pojačanog nadzora-u preko 80% slučajeva.

U stručnoj literaturi prihvaćena je podjela etioloških faktora maloljetničke delikvencije na:

1. egzogene ili spoljne koji se odnose na socio-kulturološke uslove života: škola, porodica, stanovanje, grupa vršnjaka, mediji, slobodno vrijeme i sl.,
2. endogeni ili unutrašnji (emocije, karakter, temperament, inteligencija i sl.).

Kombinacijom dva ili više faktora maloljetnik se može naći u situaciji da izvrši krivično djelo ili da ispolji asocijalno ponašanje.³

MEĐUNARODNI INSTRUMENTI ZAŠTITE PRAVA DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM

Ključni principi Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta su uvažavanje najboljeg interesa djeteta, pravo djeteta na život, opstanak i razvoj, nediskriminacija i aktivno učešće djeteta u svim postupcima koji ga se tiču. Shodno navedenim principima dijete u sukobu sa zakonom mora uživati puno poštovanje ljudskih prava zagantovanih ustavom, zakonom i važećim međunarodnim propisima, jednako kao i sva djeca pod jurisdikcijom odnosne zemlje.

Međunarodni instrumenti zaštite djece u sukobu sa zakonom ističu značaj poštovanja principa proporcionalnosti-srazmjere, koji podrazumijeva da svaka reakcija prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom mora biti u srazmjeri sa okolnostima koje se tiču maloljetnika i sa karakteristikama izvršenog djela, pri čemu se ne uzima u obzir samo težina prestupa, već se cijene i ličnost i lične karakteristike maloljetnika.

Međunarodni standardi pozivaju države da nastoje, kad god je to moguće, da razmotre rješavanje slučajeva u kojima se pojavljuju djeca u sukobu sa zakonom izvan okvira formalne krivične procedure uz garanciju poštovanja ljudskih prava. Prava djeteta u sukobu sa zakonom definisana su širokim spektrom međunarodnih instrumenata, što ukazuje na potrebu da se ovoj djeci posveti posebna pažnja i obezbijede minimalne garancije zaštite njihovih prava:

- Konvencija o pravima djeteta (1989)
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za administraciju maloljetničkog pravosuđa, Pekinška pravila (1985),
- Smjernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delikvencije,
- Rijadske smjernice (1990),

³ Milorad Ščekić, Centar za djecu i mlade Ljubović

- Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloljetnika lišenih slobode – JDL (1990),
- Smjernice za tretman maloljetnika u okviru maloljetničkog pravosuđa, Bečke smjernice (1997),
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternativne institucionalnom tretmanu - Tokijska pravila (1990),
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima – ICCPR (1966).
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda (1953)
- Društvena reakcija Savjeta Evrope na maloljetničku delikvenciju, 1987, (CER(87)20),
- Evropska pravila o društvenim sankcijama i mjerama (1992), (CER(92)16).
- Društvena reakcija Savjeta Evrope na maloljetničku delikvenciju kod mladih osoba iz porodica migranata, 1989, (CER(88)6)

Za razliku od Konvencije UN-a o pravima djeteta, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji su pravno obavezujući dokumenti, pravila i smjernice predstavljaju tzv. meko pravo koje nije obavezujuće, ali predstavlja dobar putokaz državama u kom smjeru treba da razvijaju svoje sisteme maloljetničkog pravosuđa.

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta kao sveobuhvatan i vodeći međunarodni ugovor zaštite prava djeteta u čl. 1 definiše pojam djeteta pod kojim se podrazumijeva svaka osoba koja je mlađa od 18 godina, izuzev ako se zakonom konkretne zemlje punoljetstvo ne stiče ranije.

Konvencija poziva države ugovornice da donesu zakone i propišu zakonske postupke kojima se utvrđuje donja starosna granica ispod koje se pretpostavlja da djeca nemaju sposobnost da krivično odgovaraju (čl. 40(3) (a) Konvencije o pravima djeteta) i kojima se utvrđuju minimalne godine starosti ispod kojih ne mogu biti lišena slobode (Pekinška pravila - pravilo 4).

Djeca uživaju sve garancije na pravično suđenje kao i odrasli. Ona uživaju i dodatne -specijalne garancije zbog njihove životne dobi. Komitet za ljudska prava je utvrdio da "maloljetne osobe treba da uživaju, u najmanju ruku, iste garancije i zaštitu koje imaju odrasli, shodno članu 14. ICCPR-a.

Niko, pa ni dijete, ne može biti nezakonito ili proizvoljno lišen slobode. Ako je pak dijete lišeno slobode, odredba čl. 37 Konvencije daje pregled pripadajućih prava djeteta koje je lišeno slobode. Sigurno je da djeci zbog stepena njihove psihofizičke razvijenosti, njihove osjetljivosti, posebnih potreba, nije mjesto u zatvo-

ru. Međutim, međunarodno pravo ne daje apsolutnu zabranu zatvorskog kažnjavanja djece, ali sve ukazuje da međunarodno pravo ide u pravcu davanja prednosti alternativnim postupanjima i smještaju djece van institucija zatvorenog tipa.

Prema čl. 37 Konvencije o pravima djeteta država treba da garantuje da ni jedno dijete ne bude izloženo mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju, niti nezakonitom lišavanju slobode, kao i da smrtna kazna ili doživotni zatvor bez mogućnosti oslobađanja ne budu dosuđeni za djela koja izvrše osobe mlađe od 18 godina. Ova zabrana važi i za grube ili ponižavajuće vaspitne mjere ili kazne u bilo kojoj drugoj instituciji. Ovo se odnosi i na disciplinske mjere. Takve mjere uz zabranu tjelesne kazne obuhvataju: stavljanje u neosvijetljenu ćeliju, zatvaranje u mali prostor ili tamnicu, smanjenje hrane, ograničavanje ili uskraćivanje kontakta sa članovima porodice, kolektivno kažnjavanje kao i sva druga kažnjavanja koja mogu ugroziti fizičko ili psihičko zdravlje maloljetnika.

Hapšenje, zadržavanje u pritvoru i zatvaranje djeteta primjenjuju se kao posljednja moguća mjera i to na najkraći mogući vremenski period, uz garanciju da tom prilikom dijete bude odvojeno od odraslih.

Policijska sredstva za ograničavanje kretanja maloljetnika mogu se koristiti samo u izuzetnim okolnostima u skladu sa zakonom i drugim propisima. Ove metode ne smiju biti ponižavajuće i degradirajuće za dijete i treba ih koristiti ograničeno i što je kraće moguće.

Djeca u zatvoru po pravilu treba da budu odvojena od odraslih i sa njima se mora postupati onako kako odgovara njihovom uzrastu i pravnom statusu. Čl. 37 (c) Konvencije o pravima djeteta propisuje da se pritvoreno dijete može držati sa odraslim, uključujući odrasle članove njegove porodice, ako je to u interesu djeteta.

Član 40 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta definiše prava djece za koju se sumnja, koja su optužena, ili za koju je utvrđeno da su prekršila krivični zakon i poziva države potpisnice da ustanove posebne propise, vijeća i sudove za djecu u sukobu sa zakonom, zatim da definišu tretman maloljetnika i određde minimalne procesne garancije za dijete, minimalni uzrast djeteta za krivičnu odgovornost, kao i da promovišu postupanja koja podrazumijevaju primjenu niza alternativa institucionalizaciji.

Maloljetnici bi trebali imati tokom procesa specijalni tretman koji proizilazi iz prava da se dijete tretira "na način koji je u skladu sa unapređenjem djetetovog osjećanja dostojanstva i osjećanja sopstvene vrijednosti, čime se uzima u obzir uzrast djeteta ..." (čl. 40 st.1. Konvencije o pravima djeteta).

Postupak od strane kompetentnog i nepristrasnog organa treba da se vodi ekspeditivno, uz prisustvo roditelja i uz poštovanje djetetove privatnosti, a ako se proces vodi pred kamerama ne smije se otkriti djetetov identitet. Sudski postupak i smještaj zatvorenog tipa se preporučuju kao posljednja raspoloživa opcija koja se

zamjenjuje nizom alternativa poput: brige, nadzora, uslovnog kažnjavanja, usvajanja, obrazovanja i programa stručne obuke.

U skladu sa UN Konvencijom o pravima djeteta i drugim relevantnim međunarodnim standardima prava djeteta koja je neophodno poštovati u svim fazama postupka da bi se ostvario cilj pravičnog suđenja su sljedeća:

- pravo da se djetetu jasno kaže zbog čega se optužuje,
- pravo da se ne izjašnjava (da se brani ćutanjem),
- pravo da se smatra nevinim (pretpostavka nevinosti),
- pravo da mu se priznanje ne iznuđuje silom,
- pravo na pravnu pomoć (branioca) u pripremi za sudski postupak,
- pravo djeteta da njegovi roditelji, odnosno zakonski staratelji budu odmah obaviješteni o njegovom hapšenju, zadržavanju i svim optužbama protiv njega, ukoliko to nije protivno interesu djeteta,
- pravo djeteta da održava kontakt sa porodicom putem prepiske i posjeta porodice izuzev u izuzetnim okolnostima,
- pravo na djelotvoran pravni lijek,
- pravo na privatnost,
- pravo na hitnost u postupanju (hitnost postupka),
- pravo na slobodu i sigurnost ličnosti ,
- pravo djeteta da bude saslušano u prisustvu roditelja, stručnih lica-socijalnog radnika, psihologa, pedagoga (organa starateljstva), branioca,
- pravo na besplatne usluge prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi prilikom ispitivanja,
- pravo da u roku od 48 sati od lišenja slobode bude izveden pred sud radi ispitivanja i to u prisustvu staratelja i socijalnog radnika.

Postupci koji se primjenjuju prema maloljetnicima uključuju poštovanje prava i sigurnosti djeteta i moraju uzimati u obzir uzrast djeteta i želju djeteta za njegovu rehabilitaciju. Na ovakav način želi se izbjeći bilo kakav oblik žigosanja djeteta zbog izvršenja krivičnog djela uz naglasak na primjenu vaspitnih u odnosu na kaznene mjere.

Krivični postupak koji se vodi prema maloljetniku karakteriše iskljućenje javnosti. Da bi se zaštitila privatnost djeteta, suđenja u koja su uključeni maloljetnici trebaju biti zatvorena za javnost i medije što je jedan od dozvoljenih izuzetaka od prava na javno suđenje. Da bi se izbjeglo žigosanje djece i zaštitio njihov privatni život presude u slučaju maloljetnika, u pravilu nisu javne. Čl. 14 (1) ICCPR-a propisuje izuzetak od zahtjeva da presuda bude javno objavljena, a to je kada to zahtijevaju interesi maloljetnika.

Maloljetnici imaju pravo da ih tokom cijelog postupka zastupa branilac a djeca

koja nisu u stanju formirati svoje vlastite stavove treba da imaju osigurano pravo da slobodno izražavaju takve stavove na bilo kojem sudskom, upravnom ili drugom postupku koji se njega tiče bilo direktno ili preko zastupnika. Sam maloljetnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici, mogu izabrati branioca. (S obzirom da maloljetnik mora imati branioca od početka pripremnog postupka, ako to ne učine, branioca će po službenoj dužnosti postaviti sudija za maloljetnike i on se ni pod kojim uslovima ne može odreći prava na branioca i na njegovo prisustvo).

Čl. 5 (1) Evropske Konvencije o ljudskim pravima i slobodama garantuje svakome pravo na slobodu i ličnu sigurnost. Član 5, kao cjelina, odnosi se na zaštitu fizičke slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvaranja.

U svim predmetima bez obzira da li su djeca u pritvoru ili ne mora se postupiti hitno.

Sud mora, bez odlaganja razmotriti mogućnost puštanja na slobodu, a kontakt između službi koje sprovode zakon i maloljetnog prestupnika treba da bude uz poštovanje pravnog statusa maloljetnika, brigu za njegovu dobrobit i izbjegavanje štetnih posljedica, uz potpuno uvažavanje okolnosti pojedinog slučaja. Prije pritvaranja maloljetnika sud treba da provjeri da li se izvršilo zakonito ispitivanje.

Dosijei maloljetnika moraju se čuvati kao strogo povjerljivi i mogu biti dostupni samo zakonom ovlašćenim osobama. Podaci iz tih dosijea ne smiju se koristiti u eventualnim kasnijim postupcima protiv tih izvršilaca kada postanu punoljetni.

MODELI MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Na današnjoj svjetskoj sceni, u različitim kulturama i zajednicama, postoje vrlo različite konceptualizacije krivične odgovornosti maloljetnika i u skladu sa njima i različit sadržaj intervencija. Uopšteno govoreći, u većini savremenih zajednica u fokusu pristupa maloljetničkom kriminalu je maloljetni počinitelj i počinjeno krivično djelo, te nastojanje države i njenih pravosudnih i interventnih organa da maloljetnika rehabilituju i tako u budućnosti preveniraju vršenje krivičnih djela.

Kažnjavajući pristup (retributivni) podrazumijeva da pojedinci svjesno biraju protivzakonito ponašanje te da su odgovorni za svoje ponašanje bez obzira na uzrast i stepen razvoja. U skladu sa takvim stavom osnovni cilj je utvrđivanje krivične odgovornosti-krivice, koja se utvrđuje propisanim pravnim postupkom. Rezultat je kazna koja odražava težinu počinjenog djela, a njeno izvršavanje služi kao sredstvo zastrašivanja.

Nasuprot tome rehabilitacijski pristup podrazumijeva da do počinjenog krivičnog djela od strane maloljetnika dolazi zbog niza drugih razloga (neadekvatna roditeljska kontrola i briga, slabe socijalne vještine, loše socijalno-ekonomske prilike

i sl., a ne zbog svjesnog izbora kriminalnog ponašanja. Taj pristup podrazumijeva da je prestupničko ponašanje djece i mladih rezultat nesposobnosti prosuđivanja i stoga za sobom povlači ograničenu odgovornost za takvo ponašanje. S druge strane taj pristup polazi sa stanovišta da je odgovornost i obaveza društva da obezbijedi adekvatnu brigu i zaštitu za svu djecu i mlade. Stoga prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela treba osigurati ne samo krivično-pravne, već i socijalno zaštitne intervencije. Cilj je prevencija budućeg delikventnog ponašanja i pružanje pomoći potrebne za korekciju postojećeg neprihvatljivog ponašanja.⁴

RESTORATIVNA PRAVDA

Restorativno pravo je novi način posmatranja krivično pravnog sistema, više skoncentrisan na popravljnje štete koja je krivičnim djelom nanijeta ljudima i međusobnim odnosima, nego na kažnjavanje počinilaca.⁵

Restorativno pravo je proces koji uključuje sve one koji su direktno ili indirektno pogođeni krivičnim djelom u određivanju kako najbolje popraviti nanijetu štetu. Postoje tri kategorije onih koji su direktno pogođeni krivičnim djelom a to su žrtve, počinioci i njihova najbliža zajednica, čije su potrebe: postići naknadu pričinjene materijalne i nematerijalne štete, preuzeti odgovornost i obnoviti dobre odnose u zajednici.⁶

Dakle, naglasak je na potrebama ljudi, osoba, poštovanju njihovih ljudskih vrijednosti i njihove ličnosti, a ne samo kažnjavanje počinioca.

Restorativna pravda se zasniva na četiri osnovna principa:

- uspostavljanje ravnoteže narušene krivičnim djelom ili sukobom u zajednici i društvu i popravljnjem učinjene štete (restoracije)
- namirenje štete oštećenoj strani
- stvaranje uslova da prestupnik razumije i preuzme odgovornost za svoje djelo
- pomoć u promjeni i unapređenju budućeg ponašanja prestupnika

Nasuprot konceptu retributivnog pravosuđa koje krivično djelo definiše kao akt protiv države, (odgovornost počinioca se definiše određenom sankcijom) osnovni principi restorativnog prava su:

⁴ Antonija Žižak, Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog sveučilišta u Zagrebu, „Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mladim punoljetnicima“, Nivex Koller-Trbović, Marija Koren Mrzović, Božica Cvjetko, Antonija Žižak

⁵ Paul McCold i Ted Wachtel, Međunarodni institut za restorativnu praksu, „U potrazi za obrascem: Teorija Restorativnog prava“, 2003.

⁶ Paul McCold i Ted Wachtel, Međunarodni institut za restorativnu praksu, „U potrazi za obrascem: Teorija Restorativnog prava“, 2003.

- krivično djelo je povreda drugog ljudskog bića i međuljudskih odnosa,
- žrtva, počinioc i lokalna zajednica postaju aktivni učesnici u odgovoru na krivično djelo,
- žrtva zauzima centralno mjesto i iz njene perspektive se odmjerava naknada štete,
- dijete se može uključiti u donošenje odluke o kazni i nadoknadama,
- odgovornost za počinioca podrazumijeva ne samo prihvatanje odgovornosti već i djelovanje u cilju nadoknade štete,
- zajednica je odgovorna za dobrobit svojih članova uključujući kako žrtvu, tako i počinioca i ima aktivnu ulogu,
- konstruktivni dijalog između svih koji su neposredno ili posredno pogođeni krivičnim djelom rezultira međusobnim razumijevanjem.

Diverziono programi su sastavni dio pokreta za restorativnu pravdu. Diverzija je zamišljena tako da djecu odvraća od sudskog procesa, a usmjerava ka zvaničnoj ili nezvaničnoj podršci koju obezbjeđuje zajednica, čime se izbjegavaju negativni uticaji sudskih procesa. Istraživanja su pokazala da zvanični sudski postupak i smještanje djece u institucije u većini slučajeva ne odvraća dijete od vršenja krivičnih djela u budućnosti. Pri tome je važno imati u vidu da mjere institucionalizacije stvaraju dodatne probleme zbog:

- uticaja kriminalnog zagađenja koje je posljedica života sa izrazito delikventnom grupom vršnjaka,
- odbacivanja od strane porodice i društva,
- stambenih problema i problema sa zapošljavanjem po izlasku iz zatvora.

Svi diverziono programi sadrže četiri fundamentalna zahtjeva:

- dijete mora da prizna da je učinilo krivično djelo,
- dijete se ne može lišiti slobode da bi učestvovalo u diverzionom programu,
- dijete ima pravo na sudski postupak ukoliko se ono ili njegovi roditelji ili staratelji ne slažu sa primjenom diverzione mjere,
- dijete se može u svakom momentu odreći diverzionog procesa i imati pristup zvaničnom sudskom postupku.

U različitim fazama postupka kojima se pomaže djeci koja su došla u sukob sa zakonom postoji više diverzionih mjera među kojima se najčešće spominju:

- posredovanje između žrtve i počinioca
- opomena
- popravni odbor lokalne zajednice
- zajednički porodični sastanak

- suđenje u krugu
- sudovi mladih
- rad u korist društvene zajednice

Osnovni ciljevi posredovanja/medijacije su:

- da se podrži proces rehabilitacije žrtve,
- da se maloljetnicima u sukobu sa zakonom da mogućnost da shvate kakve su posljedice njihovog krivičnog djela za žrtvu i da preuzmu odgovornost za svoje ponašanje,
- pomirenje je osnovni cilj zasnovan na ideji popravljivanja stvari,
- obaveza države je da uključi građane u iznalaženju mogućnosti u pozitivnoj reakciji na maloljetnički kriminalitet,
- maloljetnik mora shvatiti posljedice svog ponašanja i preuzeti odgovornost za takvo ponašanje,
- spremnost za pomirenje sa oštećenim¹ podrazumijeva dobrovoljni pristanak maloljetnika na suočenje sa oštećenim kako bi se otklonile štetne posljedice krivičnog djela

Dobrovoljnost i pristanak u postupku mirenja traži se i na strani oštećenog. Za razliku od retributivnog pravosuđa u čijem je fokusu krivično djelo i kršenje zakona restorativna pravda teži rješavanju problema kroz pomirenje i popravljivanje novonastale situacije putem uvažavanja potreba žrtve i preuzimanja odgovornosti od strane počinioca koja se definiše kao razumijevanje posljedica djela.

Izvanjudsko rješavanje maloljetničke delikvencije mirenjem, odnosno zaključivanjem sporazuma između počinioca i oštećenog ima za svrhu ne samo da se ne pokreće kazneni postupak nego i vršenje uticaja na maloljetnika da ubuduće ne čini krivična djela, ali se time izbjegava i stigmatizacija i etiketiranje maloljetnika. Ako pristane na mirenje, oštećeni na ovakav način doživljava svoju satisfakciju. Ne smijemo previdjeti činjenicu da se zahvaljujući postupku medijacije značajno smanjuje broj predmeta koji se raspravljaju pred sudom.

Tokijska pravila poznaju sljedeće alternativne mjere i sankcije koje se mogu izreći prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela:

- prijekor, ukor, opomena
- uslovno puštanje na slobodu
- statusna kazna
- ekonomske sankcije i novčane kazne
- konfiskacija ili eksproprijacija
- povraćaj žrtvi ili nalog za nadoknadu
- ukinuta ili odložena kazna
- uslovna kazna i sudski nadzor

- nalog za društveno koristan rad u zajednici
- slanje u vaspitni centar
- kućni pritvor
- bilo koji drugi način vaninstitucionalnog tretmana
- kombinacija gore navedenih mjera

Za sve alternativne mjere karakteristično je da se od počinioca zahtijeva da preuzme odgovornost i da je jedan od osnovnih principa njihove primjene princip dobrovoljnosti.

Uvođenjem vaspitnih naloga kao alternative vođenju sudskog postupka prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela Crna Gora se pridružila savremenim svjetskim trendovima društvene reakcije u rješavanju problema maloljetničke delikvencije van klasične krivične procedure.

PRIMJENA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA ZA DJECU U SUKOBU SA ZAKONOM U CRNOJ GORI

Ministarstvo pravde Republike Crne Gore u saradnji sa kancelarijom UNICEF-a iz Podgorice realizuje projekat »Primjena alternativnih mjera i sankcija za maloljetnike u sukobu sa zakonom«, u cilju promovisanja, rehabilitacije i resocijalizacije maloljetnika i u cilju unapređenja sistema maloljetničkog pravosuđa u Crnoj Gori.

Projekat se realizuje od aprila 2004. godine kao sastavni dio programa »Šansa djeci za promjenu« koji se finansira od strane Švedske agencije za razvoj i internacionalnu saradnju (SIDA).

Cilj navedenog projekta je unapređenje prava djece u sukobu sa zakonom u Crnoj Gori kroz adekvatnu zakonodavnu reformu, podršku institucijama sistema i osnivanje diverzionog pilot modela u opštini Bijelo Polje, gdje bi maloljetna lica koja se nalaze u sukobu sa zakonom bila »odvraćana « od redovne sudske i administrativne procedure, čime bi se pomogla njihova rehabilitacija i njihovi životi usmjerili ka pozitivnim vrijednostima. Najuspješnije savremene procedure i iskustva u radu sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom su zasnovane na smjernicama i preporukama Ujedinjenih nacija. One uključuju alternativne mjere i sankcije, diverzione šeme i dobro uspostavljene programe rehabilitacije, koji su se pokazali uspješnim u većini evropskih zemalja.

Ideja vodilja samog projekta je rehabilitacija i društvene reintegracija djeteta i zaštita ličnosti djeteta kroz restrikciju kaznenih i afirmaciju alternativnih mjera.

Ministarstvo pravde Crne Gore koordinira radom Međuresorske komisije za primjenu alternativnih mjera i sankcija iz Podgorice i radom Lokalnog tima za sprovođenje Pilot projekta diverzije iz Bijelog Polja, čiji su članovi predstavnici resornih ministarstava, pravosudnih organa, centara za socijalni rad, škola, Centra za djecu i mlade »Ljubović« i institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Članovi komisije i tima su stekli neophodna znanja iz oblasti posredovanja između žrtve i prestupnika putem edukacija sprovedenih od strane eksternog eksperata, stručnjaka u oblasti posredovanja, koji su bili u ukupnom trajanju od 15 dana. Grupa odabranih stručnjaka stekla je adekvatna znanja iz oblasti restorativnog pravosuđa i usko specijalizovana znanja o posredovanju/medijaciji između žrtve i počinioca, kako bi na efikasniji način vodili proces resocijalizacije i rehabilitacije djece u sukobu sa zakonom, kao i reparaciju žrtava i zajednice u cjelini.

U julu 2005. godine potpisan je Memorandum o saradnji između Opštine Bijelo Polje, Ministarstva pravde Crne Gore, Ministarstva rada i socijalnog staranja Crne Gore i UNICEF-a u cilju osnivanja Centra za podršku djeci i porodici u Bijelom Polju, u kome bi se pored rada Službe za posredovanje pružale sve vrste pomoći i podrške ugroženoj i socijalno isključenoj djeci, poput djece žrtava nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i djece u sukobu sa zakonom. Usluge posredovanja između oštećenog i osumnjičenog će vršiti članovi tima iz Bijelog Polja, koji su stekli neophodne edukacije i posjeduju potrebna znanja za obavljanje postupka poravnanja između oštećenog i osumnjičenog.

U okviru projekta reforme maloljetničkog pravosuđa u junu 2006. godine potpisan je Memorandum o saradnji između Ministarstva pravde Crne Gore, Vrhovnog Državnog tužioca Crne Gore i UNICEF-a, čime je dat legitimitet sprovođenju pilot projekta primjene alternativnih mjera i sankcija za maloljetnike u sukobu sa zakonom, a ujedno i dat poseban značaj institutu medijacije–posredovanja–van-sudske nagodbe između oštećenog i osumnjičenog. Zahvaljujući radu članova komisije i tima, uz adekvatnu koordinaciju od strane Ministarstva pravde i značajnu podršku UNICEF-a, pitanju statusa maloljetnih počinitelja krivičnih djela u Crnoj Gori poklonjena je posebna pažnja, prije svega u reformi krivičnog zakonodavstva koja se intenzivno sprovodi. Kroz izmjenu i dopunu ZKP-ea i KZ-a propisi koji se odnose na maloljetničko pravosuđe značajno su usaglašeni sa relevantnim evropskim standardima. Značajna novina je uvođenje vaspitnih naloga, proširenje primjene načela oportuniteta, odnosno mogućnost njegove primjene za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Svrha vaspitnih naloga je da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku ili da se obustavi postupak, odnosno da se primjenom vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela. Dakle, u slučaju priznanja krivičnog djela i u zavisnosti od njegovog odnosa prema krivičnom djelu i oštećenom prema maloljetnom uči-

niocu krivičnog djela mogu se primijeniti jedan ili više vaspitnih naloga koji traju najduže šest mjeseci, s tim što se u okviru tog roka mogu zamijeniti drugim vaspitnim nalogom. Vaspitni nalog prema maloljetniku može izreći sud po sopstvenoj procjeni ili na prijedlog nadležnog državnog tužioca. Vaspitni nalog se izriče kao supstitut krivičnog progona što je značajna novina za samog maloljetnika kome se pruža šansa da odabere put koji će znatno olakšati njegovu rehabilitaciju i integraciju u društvo. Primjena vaspitnih naloga uređena je posebnim podzakonskim propisom-Pravilnikom o primjeni vaspitnih naloga koji je Ministarstvo pravde usvojilo u maju 2007. godine.

Mogućnost rada u javnom interesu uvedena je i kod maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Postoji opšta saglasnost da je ova sankcija pogodna naročito za maloljetnike (vodeći računa o njihovim specifičnostima). Rad u javnom interesu – rad u humanitarne, ekološke i kulturološke svrhe kod maloljetnih učinilaca uveden je kao posebna obaveza koju sud može odrediti uz neku od vaspitnih mjera pojačanog nadzora predviđenih članom 91 i 17 Krivičnog zakonika RCG.

Uvođenjem instituta poravnanja za maloljetne učinioce krivičnih djela data je mogućnost državom tužiocu da uz pomoć posebno obučениh lica sprovede postupak poravnanja između oštećenog i osumnjičenog. Poravnanje je vansudska nagodba između oštećenog i osumnjičenog radi naknade štete (izvinjenjem, plaćanjem, radom ili na neki drugi način), kako bi se, u cjelini ili djelimično, otklonile štetne posljedice krivičnog djela. Do poravnanja se dolazi putem primjene tehnike posredovanja (medijacije) između oštećenog i osumnjičenog, a cilj poravnania je pomirenje između oštećenog i osumnjičenog.

Vrhovni državni tužilac će nadalje uputstvom urediti izvršenje posebnih obaveza i uslovljavanje oportuniteta za maloljetne počinioce krivičnih djela.

Rezultati Projekta « Primjena alternativnih mjera i sankcija u RCG» već su vidljivi. Ipak, svim partnerima u projektu predstoji još izazova i period intenzivnog rada.⁷

DIJETE I CENTAR ZA SOCIJALNI RAD

U radu s djecom u sukobu sa zakonom uloga centara za socijalni rad, pokazala se veoma značajnom, posebno imajući u vidu profesionalnu strukturu zaposlenih i položaj centra u sistemu dječije i socijalne zaštite koji centar čini najodgovornijim organom za razumijevanje i tretiranje pojave maloljetničke delikvencije i samog maloljetnika, kao i za individualizaciju njegovog tretmana.

⁷ *Slavica Rabrenovic, Ministarstvo pravde, Koordinator projekta primjene alternativnih mjera i sankcija*

Centri za socijalni rad su nosioci cjelokupnog stručnog socijalnog rada u oblasti maloljetničke delikvencije. Centar je organ opšte socijalne zaštite i porodično-pravne zaštite i zato omogućava pružanje najadekvatnije pomoći djeci u sukobu sa zakonom. Međutim, ostvarivanje ciljeva socijalne zaštite zavisi od društvenih mogućnosti i sredstava, odnosno od toga koliko su jake socijalne službe i vaspitne ustanove, kao i kakva je povezanost svih subjekata koji se bave maloljetničkom delikvencijom.

Centri za socijalni rad su institucije koje se bave problemima djece asocijalnog ponašanja u otvorenoj zaštiti: posredno-kroz pružanje pomoći njihovim roditeljima na razvoju i njegovanju partnerskih i roditeljskih odnosa, i neposredno-kroz tretman i resocijalizaciju maloljetnika u sukobu sa zakonom.

Stručni postupak u centru za socijalni rad omogućava procjenu delikventnog ponašanja maloljetnika, u svjetlu njegove ličnosti koja se sastoji od naslijeđenih i stečenih osobina i reakcija na podražaje koji utiču na ponašanje i prilagođavanje sredini. Individualizacija tretmana maloljetnika podrazumijeva da stručnjaci centra za socijalni rad izvrše procjenu njegove ličnosti, koja se mijenja u zavisnosti od sazrijevanja, sticanja znanja, ličnih iskustava, životnih okolnosti, njegovog porodičnog života, školovanja, odnosa sa roditeljima, vršnjacima, drugima, kao i slike o sebi i sopstvenoj ličnosti. Takva analiza omogućava da se bolje shvati zašto je maloljetnik došao u sukob sa zakonom i da se odrede mjere i tretman koji će dati najbolje rezultate.

Porodičnim zakonom i Krivičnim zakonikom, Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti RCG su predviđene intervencije koje u zaštiti djece imaju značaj specijalne intervencije–rehabilitaciju porodice i sprečavanje težih oblika zlostavljanja djece ili poremećaja u ponašanju djece. Centar preduzima niz mjera koje su u interesu djeteta, primjenjuje ih prema djeci sa početnim oblicima delikventnog ponašanja i prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela.

Zaštita djece sa neadekvatnim roditeljskim staranjem (bez roditeljskog staranja, iz porodica s poremećenim odnosima)

Centar vrši opšti nadzor nad vršenjem roditeljskog prava i po službenoj dužnosti štiti interes djece, na sljedeći način:

- upozorava roditelje na nedostatke u vaspitanju djece,
- određuje stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava,
- oduzima dijete roditeljima i upućuje ga u drugu porodicu, ili ustanovu kao krajnju mjeru,
- traži polaganje računa o upravljanju imovinom djeteta,
- zahtijeva od suda mjere zaštite na imovini roditelja,

- zahtijeva od suda mjeru da roditelji imaju položaj staratelja u pogledu raspolaganja imovinom djeteta,
- pokreće postupak za oduzimanje i vraćanje roditeljskog prava,
- ako se radi o djeci bez roditeljskog staranja, preuzima sve mjere da dijete ostane u prirodnoj porodici, određuje staratelja, smještaj u hraniteljsku porodicu, ustanovu socijalne zaštite, usvojenje
- za potrebe brakorazvodnog postupka daje mišljenje sudu o povjeravanju djeteta, vrši povjeravanje djeteta iz vanbračne zajednice, određuje način viđanja djeteta s roditeljem s kojim ne živi
- pruža zaštitu djeci koja žive u materijalno i socijalno ugroženim porodicama

Stalno je prisutna dilema ko, kada i u kojoj mjeri treba da se umiješa u život porodice, odnosno kada porodični problemi zahtijevaju intervenciju državnih organa. U javnosti, a i među profesionalcima, prevladava mišljenje da se ne treba uplitati u nečiji porodični život, što može da predstavlja društvenu toleranciju neadekvatnog roditeljskog postupanja, porodičnog nasilja i može da onemogućiti adekvatnu zaštitu djece.

Zaštita djece koja ispoljavaju poremećaje u ponašanju

U radu sa maloljetnim delikventima organ starateljstva ima posebne zadatke:

- Od saznanja za učinjeno krivično djelo (ne samo od trenutka podnošenja krivične prijave ili po zahtjevu tužioca ili suda) do izricanja krivične sankcije radi na detaljnom upoznavanju porodičnog, socijalnog i materijalnog statusa maloljetnika i njegove porodice, kao i na upoznavanju i ispitivanju ličnosti maloljetnika.
- Suočava maloljetnika s posljedicama krivičnog djela, ne primjenjujući pri tome isključivo zaštitnički model. Maloljetnik je subjekat prava, od njega se traži da prihvati dio odgovornosti za ono što je počinio.
- Prije pokretanja krivičnog postupka, u toku postupka, u slučaju odbacivanja krivične prijave, obustave postupka preuzima i primjenjuje odgovarajuće mjere socijalne zaštite za koje je ovlašćen.
- Učestvuje u odlučivanju sa tužiocem o pokretanju postupka ili odbacivanju prijave.
- Sa sudijom za maloljetnike saraduje u toku pripremnog postupka, učestvuje na glavnom pretresu i daje mišljenje o vaspitnoj mjeri.
- Organizuje, nadgleda, neposredno izvršava mjere pojačanog nadzora (po-

jačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staratelja; pojačan nadzor od strane organa starateljstva; pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje maloljetnika).

- Upućuje maloljetnike kojima je izrečena zavodska vaspitna mjera u vaspitnu ustanovu, vaspitno popravni dom i posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje.
- Organ starateljstva ovlašćen je da uputi dijete sa ispoljenim asocijalnim ponašanjem u neku vaspitnu ustanovu u cilju resocijalizacije, može donijeti rješenje o oduzimanju djeteta od roditelja i predati ga na staranje i vaspitanje drugom licu ili vaspitnoj ustanovi.
- Saraduje za vrijeme izvršenja zavodskih vaspitnih mjera sa vaspitnim ustanovama i domovima, sa maloljetnikovom porodicom i vrši pripremu za vraćanje maloljetnika u porodicu i uključivanje u redovan život.
- Saraduje sa maloljetnikom i njegovom porodicom i poslije prestanka vaspitne mjere dok za to postoji potreba.

Prava i obaveze organa starateljstva u krivičnom postupku prema maloljetniku

Centar za socijalni rad (organ starateljstva) nije stranka u postupku, ali je značajan saradnik organa krivičnog postupka, koji ima sljedeća prava:

- da bude obaviješten o pokretanju postupka
- da se upozna s tokom postupka
- da u toku postupka stavlja prijedloge, ukazuje na činjenice i dokaze
- da inicira odluku vijeća za maloljetnike o pokretanju postupka ako se ne slaže s odlukom tužioca da zbog cjelishodnosti ne pokrene pripremnog postupak
- da po odobrenju sudije za maloljetnike prisustvuje radnjama u pripremnom postupku i stavlja prijedloge
- da kad tužilac po završenom pripremnom postupku predloži sudiji za maloljetnike obustavu postupka, ako se ne slaže, zahtijeva da o tome odluči vijeće za maloljetnike
- prisustvuje sjednici vijeća za maloljetnike kada se odlučuje o prijedlogu tužioca za izricanje mjere
- prisustvuje glavnoj raspravi kada vijeće za maloljetnike donosi odluku

iz kojih proizilaze dolje navedene obaveze:

- na zahtjev tužioca dostavlja mišljenje o cjelishodnosti pokretanja postupka
- dostavlja podatke o ličnosti maloljetnika i prilikama u kojima živi
- vrši nadzor nad maloljetnikom u toku pripremnog postupka po odluci suda za maloljetnike
- na zahtjev sudije pribavlja podatke o izvršenju vaspitne mjere
- predlaže izmjenu ili obustavu mjere prilikom vršenja nadzora

Izvještaj organa starateljstva

Sudska odluka u postupku prema maloljetniku zasniva se na izvještaju organa starateljstva. Organ starateljstva je kompetentan da da ocjenu ličnosti i životnih prilika maloljetnika jer to radi tim stručnjaka koji posjeduju odgovarajuća znanja iz područja socijalnog rada, psihologije, pedagogije, kriminologije.

Izvještaj sadrži kompletne psihofizičke karakteristike maloljetnika u odnosu na socio-ekonomske uslove u kojima maloljetnik živi, a usmjeren je na resocijalizaciju: osnovne podatke o maloljetniku, njegovoj ličnosti, duševnoj razvijenosti, ličnim svojstvima i sklonostima, zdravstvenom stanju, opisu njegovog dosadašnjeg života s naglaskom na događaje koji su važni za razumijevanje njegovog sadašnjeg ponašanja, eventualne promjene sredine, tok školovanja, školski uspjeh, odnos prema drugovima, vršnjacima, porodičnu situaciju, podatke o roditeljima, bračnim, porodičnim i roditeljskim odnosima, procesu vaspitanja, ekonomskom statusu porodice, eventualnim sociopatološkim pojavama u porodici, recidivizmu, uz prethodno upoznavanje s okolnostima izvršenja krivičnog djela. U slučaju potrebe, u izvještaju se navode podaci koji upućuju na potrebu vještačenja. Na kraju izvještaja daje se obrazloženo mišljenje o vaspitnoj mjeri, eventualne obaveze, mjere bezbjednosti i prognoza uspješnosti tretmana.

Nalaz organa starateljstva je dokaz u krivičnom postupku, ali sudija mora da se trudi da izbjegava navođenje dijela nalaza koji se odnosi na ličnost maloljetnika i njegove porodične prilike, jer to može imati negativan uticaj na maloljetnika, a u postupku nije neophodno.

Izvještaj je osnov za izricanje vaspitne mjere, kazne, posebne obaveze, mjere bezbjednosti, izvršenja sankcije i odluke o obustavi mjere. Izvještaj organa starateljstva je veoma koristan, ali ne obavezuje sudiju.

Timski rad u centru za socijalni rad

Timski rad je značajan zbog različitih faktora koji imaju uticaj na pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju i to je osnovni metodski pristup rada centara za socijalni rad. Timski rad nije samo zbir različitih znanja, on omogućava svestranost ispitivanja, dijagnostiku i izbor tretmana. Značajan je kada treba proučiti raznovrsne aspekte maloljetnikovog života i života njegove porodice. Prilikom izbora stručnjaka za rad s djecom u sukobu sa zakonom treba imati u vidu da je stručnjak onaj koji obezbjeđuje da postupak prema maloljetniku bude što humaniji, što primjereniji njegovim potrebama i da dovede do pozitivnih rezultata.

Zato je potrebno da u centru za socijalni rad postoji tim koji se sastoji od socijalnog radnika, pedagoga (specijalnog pedagoga), psihologa, koji radi s maloljetnikom: procjenu, dijagnostiku i sprovodi mjeru. Prema principima struke, trebalo bi da postoje dva tima, jedan za procjenu i dijagnostiku, a drugi za tretman maloljetnika. To je u interesu maloljetnika, koji prvi tim doživljava isto kao istragu, a drugi tim kao nekoga ko je na njegovoj strani.

U tretmanu djece koja su u sukobu sa zakonom i kojima je izrečena vaspitna mjera stručnjaci centara za socijalni rad primjenjuju individualni, a u nekim centrima i grupni rad, koji se ne isključuju, nego nadopunjavaju. Uz pomoć grupnog rada poboljšava se socijalno funkcionisanje članova grupe i uspješno se rješavaju mnogi problemi.⁸

RAD POLICIJE SA MALOLJETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM

Zadatak policije je da otkriva učinioce svih vrsta krivičnih djela koja su predviđena pozitivnim propisima Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku RCG. Maloljetna lica se pojavljuju i kao izvršioци i kao oštećena lica u postupku, i sa njima rade posebno obučeni policijski službenici.

Rad sa maloljetnim licima počevši od načina pozivanja maloljetnika, obavlja njena razgovora, saslušanja pa do procesuiranja krivične prijave zahtijeva posebnu obrazovnu i profesionalnu obučenosť.

Način na koji policija poziva maloljetno lice koje je u sukobu sa zakonom ili se po bilo kom drugom osnovu poziva u službene prostorije je sljedeći:

⁸ Dijana Popovic Gavranovic, Centar za socijalni rad, Podgorica

- PolICIJA šalje pismeni poziv maloljetnom licu u kojem je naznačen razlog njegovog pozivanja. U pozivu je takođe naznačena i obaveza dolaska i prisustva roditelja tom razgovoru,
- ukoliko je potrebno prisustvo još nekog stručnog lica da bi se obavio razgovor sa maloljetnikom, za takve potrebe se službenim putem obavještava službenik centra za socijalni rad da prisustvuje razgovoru u službenim prostorijama policije,
- službenik centra za socijalni rad može svojim znanjem i obavezama pružiti korisne savjete maloljetniku, a takođe zastupati i štititi njegova prava.

Ako je policija lišila maloljetno lice slobode dužna je da ga upozna sa njegovim pravima što podrazumijeva sljedeće:

- Već na prvom saslušanju maloljetnik mora biti obaviješten o krivičnom djelu za koje se tereti i osnovama sumnje protiv njega,
- mora mu se omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist,
- maloljetnik nije dužan da iznese svoju odbranu, niti da odgovara na postavljena pitanja.

Kada maloljetnik postane osumnjičeno lice za KD koje mu se stavlja na teret policija je dužna da ga upozna sa pravom na odbranu i svim drugim pravima koja su mu zagarantovana zakonom:

- pravo na branioca: ovlašćeni policijski službenici dužni su prije saslušanja upoznati maloljetnika sa pravom da uzme branioca – advokata i da se sa njim dogovori o načinu odbrane,
- pravo da prije prvog saslušanja bude upozoren da sve što izjavi može biti upotrijebljeno protiv njega kao dokaz,
- pravo da mu se osigura dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane.

Ako je maloljetnik zatečen u vršenju krivičnog djela i ako mu je određen pritvor, njegova prava su:

- da bude obaviješten o razlozima lišavanja slobode,
- da bude obaviješten da nije dužan da da izjavu,
- da se o njegovom lišavanju slobode obavijeste njegovi roditelji ili staratelji,
- da po svom izboru, ili uz pomoć roditelja ili staratelja izabere branioca,
- da u što kraćem roku bude sproveden nadležnom istražnom sudiji,
- da se nesmetano dopisuje i razgovara sa svojim braniocem (izuzetno istraž-

ni sudija može u toku istrage da naredi obaveznu kontrolu pisama).

Ukoliko smatra da je maloljetnik počinio krivično djelo, policija podnosi krivičnu prijavu nadležnom državnom tužiocu.⁹

SUDSKI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM

Sloboda je čovjekovo prirodno stanje. Međutim, da bi ljudi mogli slobodno da žive i stvaraju treba da poštuju određene norme ponašanja. Da bi ove norme bile poštovane, država u ime cijeloga društva propisuje ponašanja koja su nedozvoljena. Krivičnim djelima određena su nedozvoljena ponašanja od kojih država štiti svoje građane: njihova prava i slobode, njihov život, zdravlje, imovinu i druga dobra od opšteg interesa. Krivična djela i sankcije (vaspitne mjere i kazne) za izvršeno krivično djelo, sadržane su u Krivičnom zakoniku Republike Crne Gore, a jedan manji broj u drugim zakonima.

Imajući u vidu stepen psihofizičkog razvoja, odnosno proces biološkog sazrijevanja, dijete koje nije navršilo 14 godina ne smatra se krivično odgovornim – prema njemu se ne vodi sudski postupak, ono ne podliježe izricanju i primjeni vaspitnih mjera i kazni zatvora. Prema njemu se primjenjuju mjere socijalne zaštite. U crnogorskom krivičnom zakonodavstvu dijete sa navršениh 14 godina smatra se maloljetnikom. Tada se završavaju pubertetske promjene, počinje period adolescencije (faza u razvoju djeteta od 14 do 18 godina) u toku kojeg dijete postiže intelektualnu, emocionalnu, socijalnu, polnu i fiziološku zrelost. Zato se dijete s navršениh 14 godina smatra odgovornim za svoje postupke i posljedice koje iz njih nastaju. Dakle, odgovorno je za krivično djelo koje učini i podliježe odredbama Krivičnoga zakonika Republike Crne Gore i Zakonika o krivičnom postupku Republike Crne Gore koji sadrži posebne odredbe o postupku prema maloljetnicima.

Za osobe starosne dobi od 14 do 18 godina zakoni koriste termin maloljetnik, a za osobe od 18 do 21 godine koriste termin mlađa punoljetna osoba, za koju je predviđena zakonska mogućnost da se i prema njoj pod određenim uslovima izrekne sankcija koja se izriče prema maloljetnicima.

U periodu odrastanja ne može se utvrditi jasna granica prelaska iz adolescentnog u odraslo doba u čemu je osnovni motiv da se i na osobe starosne dobi izme-

⁹ Radovan Stijović, Centar bezbjednosti Podgorica

đu 18 i 21 godina pod utvrđenim uslovima mogu primijeniti zakonske odredbe koje se odnose na maloljetnike.

Postupak prema maloljetniku povodom izvršenog krivičnog djela sprovode: policija, državni tužilac, sud (prvostepeni – koji donosi prvu odluku u sudskom postupku i drugostepeni – koji odlučuje po žalbi na odluku prvostepenog suda) i centar za socijalni rad.

Vršenje krivičnih djela u ovom životnom dobu, između 14 i 18 godina, naziva se maloljetnička delikvencija i smatra se posebno opasnim pojavnim oblikom kriminaliteta.

SUDSKI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA

Propisi o krivično pravnom položaju maloljetnika u našem pravu nijesu izdvojeni u posebnu cjelinu, već su isti regulisani Zakonikom o Krivičnom postupku Crne Gore i Krivičnim Zakonikom Crne Gore.

Sudski postupak vodi sudija za maloljetnike, a u slučaju kada se radi o težem krivičnom djelu vijeće za maloljetnike koje se sastoji od jednog sudije i dvojice sudija porotnika (profesori, učitelji, vaspitači i dr .koji imaju iskustva u vaspitanju djece).

Prema maloljetnicima se primjenjuje poseban sudski postupak, u kome su učesnici dužni da postupaju obazrivo, vodeći računa o duševnoj razvijenosti, osvjetljivosti, ličnim svojstvima i privatnosti maloljetnika. Stoga su ZKP-om predviđene opšte odredbe, koje se primenjuju samo prema maloljetnim učiniocima, a to su:

- Neodgovornost maloljetnika/kada se utvrdi da maloljetnik u vrijeme izvršenja krivičnih djela nije navršio 14. godina/.
- Maloljetniku se ne može suditi u odsustvu
- Pravo na branioca/maloljetnik mora imati branioca od početka pripremnog postupka ako se vodi postupak za kriv. djela za koja je propisana kazna zatvora preko 3 godine.
- Pozivanje maloljetnika/maloljetnik se poziva preko roditelja, staratelja i dr/.
- Tajnost postupka – zabrana objavljivanja toka postupka /bez dozvole su-

da ne smije se objaviti tok kriv. postupka prema maloljetniku, kao ni odluka donesena u tom postupku/. Može se objaviti samo dio postupka – odluke za koju postoji odobrenje. Prilikom objavljivanja ne smije se navesti ime maloljetnika i dr. podaci koji bi utvrdili identitet maloljetnika.

- Hitnost postupka

Tokom postupka značajnu pomoć sudu može pružiti centar za socijalni rad koji dostavlja podatke i ukazuje na činjenice koje su važne za donošenje pravilne odluke. Postupak prema maloljetnicima je podijeljen u dvije faze i to: pripremni postupak i postupak pred vijećem za maloljetnike.

Pokretanje postupka

Krivični postupak prema maloljetniku pokreće se za sva kriv. djela samo po zahtjevu državnog tužioca/ako državni tužilac ne podnese zahtjev za pokretanje postupka prema maloljetniku, obavijestiće o tome oštećenog. Oštećeni ne može preuzeti postupak odnosno podnijeti privatnu tužbu sudu, ali u roku od 8 dana od prijema obavještenja državnog tužioca, može zahtijevati da vijeće za maloljetnike nadležnog suda odluči o pokretanju postupka/.

Primjena načela oportuniteta

Za kriv. djela za koja je propisana kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna, državni tužilac može odlučiti da ne zahtijeva pokretanje kriv. postupka, iako postoje dokazi da je maloljetnik učinio kriv. djelo, ako smatra da ne bi bilo cjelishodno da se vodi kriv. postupak prema maloljetniku s obzirom na prirodu kriv. djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika i njegova lična svojstva./radi utvrđivanja ovih okolnosti državni tužilac traži obavještenje od roditelja, staraoca maloljetnika i dr. lica i ustanova koja mogu dati potrebna obavještenja/.

Uslovljavanje oportuniteta

Donošenje odluke o primjeni oportuniteta prema maloljetniku, državni tužilac može uz pristanak maloljetnika, njegovih roditelja, usvojioca ili staraoca usloviti izvršenje jedne ili više posebnih obaveza iz čl.91 KZ, uz pristanak maloljetni-

ka i njegovih roditelja, usvojioca ili staraoca.

Za obaveze iz člana 91 KZ državni tužilac će, uz pomoć posebno obučениh lica, sprovesti postupak poravnjanja između oštećenog i osumnjičenog. Ukoliko maloljetnik djelimično ispuni obavezu kojom je uslovljena odluka državnog tužioca da ne pokreće krivični postupak, državni tužilac može odlučiti da ne zahtijeva pokretanje postupka, ako ocijeni da njegovo pokretanje ne bi bilo cjelishodno obzirom na prirodu kriv. djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika, njegova lična svojstva i razloge neispunjenja obaveza u cjelini.

Državni tužilac će podnijeti zahtjev za pokretanje kriv. postupka ako maloljetnik preuzetu obavezu ne izvrši ili je izvrši djelimično, ali u mjeri koja opravdava vođenje krivičnog postupka.

Državni tužilac će obavijestiti oštećenog ako ne podnese zahtjev za pokretanje krivičnog postupka prema maloljetniku. Tada oštećeni nema pravo da zahtijeva pokretanje kriv. postupka, ali ako imovinskopravni zahtjev nije riješen u postupku izvršenja naloženih obaveza, može ga ostvariti u parničnom postupku.

Vaspitni nalozi

Za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna, državni tužilac može odbaciti kriv. prijavu, odnosno sud može, na prijedlog državnog tužioca, obustaviti kriv. postupak za izricanje kriv. sankcije prema maloljetniku i izreći vaspitni nalog pod uslovima iz člana 80a KZ : 80a 1, 2, 3 – Kada je maloljetnik učinilac kriv. djela za koje je propisana kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna, maloljetnom licu se može izreći jedan ili više vaspitnih naloga i to sud po sopstvenoj procjeni ili na predlog državnog tužioca. Primjena vaspitnog naloga uslovljena je priznanjem krivičnog djela od strane maloljetnika i odnosom prema krivičnom djelu i oštećenom.

Prema maloljetnom učiniocu kriv.djela može se izreći jedan ili više vaspitnih naloga za kriv.djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina.

Vaspitni nalog prema maloljetniku može izreći sud po sopstvenoj procjeni ili na predlog nadležnog državnog tužioca. Uslovi za primjenu vaspitnog naloga su: priznanje kriv.djela od strane maloljetnika i njegov odnos prema kriv.djelu i oštećenom.

Svrha vaspitnih naloga je da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku ili da se obustavi postupak, odnosno da se primjenom vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela.

Vaspitni nalozi su:

- *Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u cjelini ili djelimično, štetne posljedice djela;*
- *Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao;*
- *Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;*
- *Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga;*
- *Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savjetovalištu.*

Pri izboru vaspitnog naloga nadležni državni tužilac i sud, u skladu sa svojim ovlašćenjima, uzeće u obzir u cjelini interes maloljetnika i oštećenog, vodeći računa da se primjenjivanjem jednog ili više vaspitnih naloga ne ometa školovanje ili zaposlenje maloljetnika.

- *Vaspitni nalog može da traje najduže šest mjeseci a u tom roku može se zamijeniti drugim vaspitnim nalogom ili ukinuti.*
- *Izbor i primjenjivanje vaspitnog naloga vrši se u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloljetnika i nadležnim organom starateljstva.*

Primjena vaspitnih naloga iz člana 80c ovog zakona uređuje se posebnim podzakonskim propisom.

Uz mjeru pojačanog nadzora sud može maloljetniku, kao posebnu obavezu, odrediti i da bez naknade obavlja humanitarne, kulturne, ekološke i druge poslove od javnog interesa. Rad na ovim poslovima traje 30 časova u toku jednog mjeseca i određuje se da može biti obavljen za vrijeme koje ne može biti kraće od mjesec dana, niti duže od četiri mjeseca. Sud će prilikom određivanja ove obaveze voditi računa da se ne ometa školovanje ili zaposlenje.

Postupak prema maloljetnicima sastoji se iz dvije faze i to: pripremnog postupka i postupka pred Vijećem za maloljetnike.

Pripremni postupak

Kada državni tužilac podnese zahtjev za pokretanje pripremnog postupka, sudija za maloljetnike nadležnog suda sprovede pripremni postupak ako se složi sa zahtjevom. Ako se sudija za maloljetnike ne složi sa zahtjevom zatražiće da o tome odluči vijeće za maloljetnike Višeg suda.

U pripremnom postupku sudija za maloljetnike pribavlja: podatke o ličnosti maloljetnika, utvrđuje starost, podatke o sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi, o duševnoj razvijenosti, po potrebi o zdravstvenom stanju a što dobija od centra za socijalni rad. Prilikom saslušanja maloljetnika ako je to potrebno, mogu prisustvovati psiholog, socijalni radnik ili neko drugo stručno lice. Takođe, u pripremnom postupku mogu biti saslušani roditelji maloljetnika, njegov staralac i druga lica koja mogu pružiti potrebne podatke.

Sudija za maloljetnike određuje način izvodjenja pojedinih radnji u pripremnom postupku /vezano za odbranu maloljetnika, prava oštećenog i prikupljanje dokaza za odlučivanje/. O vremenu preduzimanja radnji u pripremnom postupku na pogodan način obavijestiće se državni tužilac i branilac ukoliko zahtijevaju prisustvo.

U toku pripremnog postupka sudija za maloljetnike može narediti da maloljetnik bude smješten u prihvatilište ili sličnu ustanovu, da bude stavljen pod nadzor organa za starateljstvo centra za socijalni rad ili da bude smješten u drugu porodicu, ako smatra da je potrebno to radi izdvajanja iz sredine u kojoj je maloljetnik živio, pružanja pomoći, zaštite i smještaja.

Sudija za maloljetnike u pripremnom postupku može izuzetno po službenoj dužnosti ili na predlog državnog tužioca, odrediti da se maloljetnik stavi u pritvor, ako za to postoje razlozi iz čl.148 st.1 ZKP-a, /da postoji osnovana sumnja da je maloljetnik izvršio kriv. djelo, da se isti krije ili da se ne može utvrditi njegova istovjetnost, ili da postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva./.

Ako se sudija za maloljetnike ne složi sa predlogom državnog tužioca da se maloljetniku odredi pritvor tražiće da o tome odluči Vijeće za maloljetnike istog suda.

Na osnovu rješenja o pritvoru koje donosi sudija za maloljetnike, pritvor u pripremnom postupku može trajati najduže mjesec dana. Iz opravdanih razloga vijeće za maloljetnike istog suda može produžiti pritvor najduže za mjesec dana.

Nakon završenog pripremnog postupka, pritvor može trajati najduže četiri mjeseca za mlađe maloljetnike, a za starije maloljetnike pritvor će trajati najduže 6 mjeseci.

Pošto ispita sve okolnosti, sudija za maloljetnike dostavlja spise državnom tužiocu, koji može vijeću za maloljetnike podnijeti: predlog za kažnjavanje ili predlog za primjenu vaspitne mjere.

Postupak pred vijećem za maloljetnike

Kad sud primi predlog državnog tužioca /za primjenu vaspitne mjere ili predlog za kažnjavanje /, kao i kad se postupak prema maloljetniku vodi bez predloga državnog tužioca, / nakon završenog pripremnog postupka/, Vijeće za maloljetnike zakazuje sjednicu vijeća ili glavni pretres. Glavni pretres i sjednica se zakazuju u roku od 8 dana od prijema predloga državnog tužioca ili završetka pripremnog postupka.

Kazne maloljetničkog zatvora i zavodske mjere - *upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u Vaspitno popravni dom, / mogu se izreći samo po održanom glavnom pretresu, dok se ostale vaspitne mjere mogu izreći i u sjednici vijeća / o sjednici se obaveštavaju stranke, iste se ne pozivaju.*

Glavni pretres/na istom se primjenjuju odredbe koje se odnose i na punoljetna lica, vezano za pripremanje za glavni pretres, rukovođenje i odlaganje, te prekid pretresa, zapisnika toka glavnog pretresa i slično, a na glavni pretres se pozivaju: državni tužilac, maloljetnik, branilac ako je obavezna odbrana, oštećeni, svjedoci, vještaci, zak. zastupnici maloljetnika i predstavnici centra za socijalni rad.

Privremeni smještaj maloljetnika/ova mjera se može donijeti u toku postupka i nakon donošenja odluke suda, prije nego što se započne sa izvršenjem izrečene vaspitne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora-.

Nakon održane sjednice vijeća ili održanog glavnog pretresa, Vijeće za maloljetnike će izreći maloljetniku ili vaspitnu mjeru ili će ga osuditi na kaznu maloljetničkog zatvora.

Izricanje kazni i vaspitnih mjera

Vijeće za maloljetnike nije vezano za prijedlog državnog tužioca da li će prema maloljetniku izreći kaznu ili vaspitnu mjeru. Nakon održane sjednice vijeća ili glavnog pretresa, vijeće može:

- obustaviti postupak prema maloljetniku / ako nema dokaza da je maloljetnik učinio kriv. djelo, ako postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost maloljetnika i ako sud nadje da nije cjelishodno izreći kaznu niti bilo koju vaspitnu mjeru /postupak se obustavlja u formi rješenja/.
- Izreći vaspitnu mjeru maloljetniku, / disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere/, a vaspitne mjere se izriču u formi rješenja.
- Maloljetnički zatvor / maloljetniku koji se oglašava krivim izriče se kazna maloljetničkog zatvora, a maloljetnički zatvor se izriče u formi presude/.

Sankcije prema maloljetnicima

Krivične sankcije koje se izriču maloljetnim učiniocima krivičnih djela su: vaspitne mjere i kazna maloljetničkog zatvora. Svrha izricanja krivičnih sankcija prema maloljetnicima, (preko socijalnih, vaspitnih i drugih mjera) je zaštita i pomoć maloljetnim učiniocima krivičnih djela, vršenjem nadzora nad njima i stručnim osposobljavanjem i razvijanjem lične odgovornosti, kako bi se obezbijedilo njihovo vaspitanje – prevaspitanje i pravilan razvoj, da se osposobe za pozitivne društvene uloge, spriječe od ponovnog vršenja krivičnih djela.

Prema maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela napunio 14 godina do napunjene 16-te godine (mladjem maloljetniku), mogu se izreći samo vaspitne mjere.

Prema maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja kriv. djela navršio 16 godina a nije navršio 18 godina (starijem maloljetniku), mogu se izreći vaspitne mjere i izuzetno kazna maloljetničkog zatvora.

Vaspitne mjere

- a) disciplinske mjere (izriču se maloljetniku prema kojem ne treba preduzimati trajnije mjere vaspitanja, naročito ako je krivično djelo izvršio iz nepromišljenosti ili lakomislenosti). Ove mjere su:
 - ukor,
 - upućivanje u vaspitni centar za maloljetnike (ova mjera se može izreći dva puta po dva sata nedeljno u toku 8 do 12 nedelja).

- b) mjere pojačanog nadzora (izriču se maloljetniku prema kojem treba preduzeti trajnije mjere vaspitanja, prevaspitanja ili liječenja uz odgovarajući nadzor, a nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine u kojoj živi). Ove mjere su:
 - pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staratelja,
 - pojačan nadzor od strane organa starateljstva,
 - pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje maloljetnika.

Ove mjere se izriču u trajanju od 6 mjeseci do 2 godine.

Uz mjere pojačanog nadzora maloljetniku se mogu izreći i posebne obaveze i to:

- da se lično izvini oštećenom licu,
- da u okviru sopstvenih mogućnosti otkloni štetu prouzrokovanu krivičnim djelom,
- da redovno pohađa školu, odnosno da ne izostaje sa posla,
- da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima,
- da se uzdržava od uživanja alkoholnih pića ili opojnih droga ili da se podvrgne odgovarajućem liječenju,
- da posjećuje odgovarajuću zdravstvenu ustanovu ili savjetovalište ili da postupa po uputstvima ovih ustanova,
- da boravi u drugoj porodici koja je voljna da ga primi i koja ima mogućnost da vrši nadzor nad njim.

Pri određivanju ovih obaveza sud će posebno ukazati maloljetniku i njegovim roditeljima, usvojiocu odnosno staraocu, da u slučaju neispunjenja ovih obaveza, izrečena mjera pojačanog nadzora može se zamijeniti i drugom vaspitnom mjerom.

- c) Zavodske mjere: izriču se prema maloljetniku prema kojem treba preuzeti trajnije mjere vaspitanja, prevaspitanja ili liječenja, njegovo odvajanje iz dotadašnje sredine.

Zavodske mjere su:

1. Upućivanje u vaspitnu ustanovu (sud će izreći ovu vaspitnu mjeru kada nad maloljetnikom treba obezbijediti stalan nadzor od strane stručnih lica).

Ove ustanove su otvorenog tipa, (što znači da maloljetnik boravi, živi, hrani se, spava), na način što pohađa redovnu školu u gradu, ide na praksu radi radnog osposobljavanja ali uz dozvolu vaspitača, te ima izlazak u grad, da vikendom, praznikom i za vrijeme raspusta može boraviti u porodici i da može povremeno primati i posjete.

U ovoj ustanovi maloljetnik ostaje najmanje 6 mjeseci a najviše 2 godine, s tim što sud u toku trajanja ove mjere odlučuje o prestanku iste.

2. Upućivanje u vaspitno-popravni dom (sud će izreći ovu vaspitnu mjeru, ako prema maloljetniku treba primijeniti pojačane mjere prevaspitanja). Ovo su vaspitne ustanove sa strožijim režimom, maloljetnik je lišen slobode u odredjenom periodu izdržavanja ove mjere. Ove ustanove imaju otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno odjeljenje.

U ovoj ustanovi maloljetnik može ostati najmanje jednu godinu, a najviše četiri godine.

O prestanku ove mjere odlučuje sud u vrijeme trajanja mjere. Sud može uslovno otpustiti maloljenika iz vaspitno-popravnog doma ako je u domu proveo najmanje jednu godinu i ako se na osnovu uspjeha i postignutog vaspitanja i prevaspitanja može očekivati da on u buduće neće vršiti krivična djela i da će se u sredini u kojoj bude živio dobro vladati.

3. Upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje. U ovoj ustanovi maloljetnik može ostati najduže tri godine. Ova mjera se izriče umjesto mjere bezbjednosti, ista se može izvršavati do navršene 23. godine života, a zatim se izvršava u ustanovi u kojoj se izvršava mjera bezbjednosti – obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u psihijatrijskoj ustanovi. Kada maloljetnik navrší 18 godina, sud obavezno ispituje potrebu njegovog daljeg zadržavanja u ovoj ustanovi.

Kazna maloljetničkog zatvora, je najstrožija krivična sankcija, izriče se izuzetno i to samo za najteža krivična djela. Maloljetnički zatvor može se izreći samo starijem maloljetniku.

Maloljetnički zatvor ne može biti kraći od 6 mjeseci niti duži od 8 godina. Izuzetno, za kriv. djela za koja je propisana najmanja mjera kazne, kazna zatvora od 10 godina, može se izreći maloljetnički zatvor u trajanju od 10 godina. Maloljetnički zatvor se izriče na pune godine i mjesece.

Kazna maloljetničkog zatvora primjenjuje se prema starijim maloljetnicima, kada sud utvrdi elemente krivične odgovornosti maloljetnika, kao i to da je da je stepen njegove duševne razvijenosti takav da maloljetnik može shvatiti značaj djela i da je u mogućnosti da upravlja svojim postupcima, zatim da postoje teške posljedice djela i visok stepen krivične odgovornosti. Ova krivična sankcija primjenjuje se izuzetno i to u najtežim slučajevima.

Maloljetnik kome je izrečena kazna maloljetničkog zatvora, ako je isti izdržao trećinu izrečene kazne ali ne manje od jedne godine, i ako se na osnovu postignutog uspjeha u prevaspitanju može opravdano očekivati da će se na slobodi dobro vladati i da neće u buduće vršiti krivična djela, sud može uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne maloljetničkog zatvora. Uz uslovni otpust sud može odrediti mjeru pojačanog nadzora.

Mjere bezbjednosti se mogu izreći maloljetnicima ako im je izrečena vaspitna mjera i maloljetnički zatvor, i one mogu biti:

1. obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi,
2. obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi,
3. obavezno liječenje narkomana i obavezno liječenje alkoholičara.¹⁰

MOGUĆNOST PRIMJENE ALTERNATIVNE MJERE POSREDOVANJA KOD RJEŠAVANJA SPOROVA IZMEĐU MALOLJETNIKA U OKVIRU USTANOVA IZ OBLASTI OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Propisima iz oblasti obrazovanja i vaspitanja regulisana su prava i obaveze učenika. Naime, članom 97 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju (»Službeni list RCG«, broj 64/02 i 31/05), propisana su sljedeća prava učenika:

- da na početku školske godine dobije uputstvo koje sadrži prava i obaveze učenika;
- na kvalitetan vaspitno-obrazovni rad (nastavu);
- da iskaže mišljenje o radu nastavnika;
- da traži komisijsku provjeru svoga znanja u toku trajanja nastave;
- da učestvuje u izradi uputstva koje sadrži njegova prava i obaveze;
- na blagovremenu i potpunu informaciju o svojim pravima i obavezama;
- na zaštitu od svih vrsta nasilja u školi;
- na odsustvovanje iz škole, uz najavu, u trajanju od 5 radnih dana u toku trajanja nastave;
- na učestvovanju u oblikovanju sadržaja stručnih ekskurzija i drugih oblika vaspitno obrazovnog rada;
- druga prava utvrđena statutom ustanove.

Predstavnici zajednice učenika imaju prava da učestvuju u radu stručnih organa škole kada se raspravlja o pitanjima koja su od interesa za učenike (učenički standard, slobodne aktivnosti i sl.).

¹⁰ Miljana Pavličević, Viši sud u Podgorici

Nadalje, članom 98 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, propisane su sljedeće dužnosti učenika:

- da blagovremeno pravda izostanke;
- da za vrijeme časa ne ometa izvodjenje nastave i rad u odjeljenju;
- da za vrijeme trajanja časa ne napušta čas bez prethodno dobijenog odobrenja nastavnika;
- da redovno, marljivo i savjesno radi na usvajanju znanja i sticanju opšte kulture;
- da se pridržava propisa, savjeta, uputstava i odluka nastavnika, direktora i organa škole;
- da uredno pohađa nastavu;
- da se prema nastavnicima ophodi pristojno;
- da poštuje ličnost drugih učenika i njeguje drugarske i humane odnose;
- da čuva imovinu škole;
- da njeguje čistoću i estetski izgled školskih prostorija;
- da učestvuje u dežurstvima škole;
- da poštuje pravila školskog odnosno kućnog reda;
- da poštuje druge dužnosti utvrđene statutom ustanove.

Učenik, u ostvarivanju svojih prava i dužnosti u vaspitno obrazovnoj ustanovi, može doći u sukob sa drugim učenicima. U ovakvim situacijama bi primjena posredovanja/medijacije bila od velikog značaja za rješavanje nastalog spora (konflikta) i održanje međusobnih odnosa među učenicima.

U takvim slučajevima uključuju se roditelji (ili staratelji) učenika, odjeljenjski starješina, nastavnici, pedagoško psihološka služba škole, direktor škole.

Inicijativa za rješavanje spora na navedeni način može poteći od samog učenika, roditelja i drugih zaposlenih u školi.

U slučaju da učenik ne izvršava svoje dužnosti ili vrši njihovu povredu i ne pridržava se školskih pravila, posebnim zakonima po nivoima i vrstama obrazovanja, propisane su vaspitne mjere, dok je postupak i način izricanja vaspitnih mjera regulisan podzakonskim aktima (Pravilnik o načinu i postupku dodjeljivanja pohvala, nagrada i vaspitnih mjera za učenike osnovne škole (»Službeni list RCG«, broj 56/04), Pravilnik o načinu i postupku izricanja vaspitnih mjera za učenike gimnazije i Pravilnik o načinu i postupku izricanja vaspitnih mjera za učenike škola u kojima se ostvaruje stručno obrazovanje (»Službeni list RCG«, broj 31/06)).

Imajući u vidu da su navedenim propisima, zbog povreda dužnosti i školskih pravila, propisane vaspitne mjere kao i način i postupak izricanja istih, u ovakvim

slučajevima u vaspitno-obrazovnim ustanovama se može primjeniti djelimično medijacija u cilju rješavanja eventualno nastalog konflikta između samih učenika, između nastavnika i učenika, između direktora (kao rukovodioca i zakonskog zastupnika ustanove) i učenika, kao i između učenika i ostalih zaposlenih.

I konačno, mada propisima iz oblasti obrazovanja, koji se odnose na provođenje postupka vaspitnih mjera nije predviđen institut posredovanja kao alternativni vid rješavanja sporova, primjena medijacije bi bila od značaja za pojedine faze prije i u toku tog postupka.

Imajući u vidu navedene propise, zaposleni u vaspitno-obrazovnim ustanovama su u mogućnosti koristiti tehniku posredovanja/medijacije za rješavanje konfliktnih situacija unutar škole, što je od veoma velikog značaja za prevenciju maloljetničke delikvencije. U tom smislu je neophodno vršiti stalnu edukaciju subjekata koji bi mogli učestvovati u postupku medijacije. Posebno je značajna edukacija učenika-medijatora za sprovođenje postupka medijacije, iz razloga što nastale sporove između učenika, podrazumijeva se, najbolje mogu riješiti oni sami.¹¹

¹¹ Dragica Anđelić, *Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore Stana Radulović*, *Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore Branka Kankaraš*, *Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore*

**KOMISIJA ZA PRIMJENU ALTERNATIVNIH
MJERA I SANKCIJA ZA MALOLJETNIKE U
SUKOBU SA ZAKONOM**

Ministarstvo pravde Republike Crne Gore

1. Slavica Rabrenović

Ministarstvo prosvjete i nauke Republike Crne Gore

2. Dragica Anđelić
3. Stana Pajović
4. Branka Kankaraš

Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja Republike Crne Gore

5. Vjera Šoć
6. Remzija Ademović

Kancelarija Vrhovnog državnog tužioca Republike Crne Gore

7. Ćuković Radmila
8. Samardžić Mira

Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

9. Nevenka Stanković
10. Veljko Šćekić

Viši sud u Podgorici

11. Pavličević Miljana

Osnovni sud u Podgorici

12. Natalija Boričić
13. Vesna Moštrokol
14. Spomenka Đukanović

Uprava policije Crne Gore

15. Radovan Stijović

Kancelarija Osnovnog državnog tužioca Crne Gore

16. Živković Raspopović Marija

Područni organ za prekršaje Podgorica

17. Rakočević Maja

Centar za socijalni rad Podgorica

18. Dijana Popović Gavranović
19. Orlandić Snežana

Centar za djecu i mlade "Ljubović"

20. Šćekić Milorad
21. Glomazić Novka

**LOKALNITIM ZA SPROVOĐENJE PILOT
PROJEKTA DIVERZIJE**

Centar bezbjednosti Bijelo Polje

1. Pavićević Vesna
2. Bulatović Miloš

Centar za socijalni rad Bijelo Polje

3. Radosav Nedović
4. Vanja Mašković

Osnovni sud u Bijelom Polju

5. Banda Rahmo
6. Belević Gorica

Područni organ za prekršaje Bijelo Polje

7. Zorica Rakonjac

Kancelarija Višeg državnog tužioca u Bijelom Polju

8. Lepa Medenica
9. Bugarin Nada

Kancelarija Osnovnog državnog tužioca u Bijelom Polju

10. Jašarević Rasim

Školski centar Bijelo Polje

11. Rakočević Veselin
12. Dobardžić Edita

Opština Bijelo Polje

13. Vukica Rakonjac

Sadržaj

UVOD	3
DJECA U SUKOBU SA ZAKONOM	4
MALOLJETNIČKO PRESTUPNIŠTVO	5
MEĐUNARODNI INSTRUMENTI ZAŠTITE PRAVA DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM	6
MODELI MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA	10
RESTORATIVNA PRAVDA.....	11
PRIMJENA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA ZA DJECU U SUKOBU SA ZAKONOM U CRNOJ GORI	14
DIJETE I CENTAR ZA SOCIJALNI RAD	16
Zaštita djece sa neadekvatnim roditeljskim staranjem (bez roditeljskog staranja, iz porodica s poremećenim odnosima)	17
Zaštita djece koja ispoljavaju poremećaje u ponašanju	18
Prava i obaveze organa starateljstva u krivičnom postupku prema maloljetniku	19
Izveštaj organa starateljstva	20
Timski rad u centru za socijalni rad	21
RAD POLICIJE SA MALOLJETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM ..	21
SUDSKI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM	23
SUDSKI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA	24
Pokretanje postupka	25
Primjena načela oportuniteta.....	25
Uslovljavanje oportuniteta.....	25
Vaspitni nalozi.....	26
Pripremni postupak.....	28
Postupak pred vijećem za maloljetnike.....	29
Izricanje kazni i vaspitnih mjera	29
Sankcije prema maloljetnicima	30
Vaspitne mjere.....	30
MOGUĆNOST PRIMJENE ALTERNATIVNE MJERE POSREDOVANJA KOD RJEŠAVANJA SPOROVA IZMEĐU MALOLJETNIKA U OKVIRU USTANOVA IZ OBLASTI OBRAZOVANJA I VASPITANJA.....	33
KOMISIJA ZA PRIMJENU ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA ZA MALOLJETNIKE U SUKOBU SA ZAKONOM	36
LOKALNI TIM ZA SPROVOĐENJE PILOT PROJEKTA DIVERZIJE	37

